

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ İÇİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ (1945- 1960)

Yrd.Doç Dr.Yüksel KAŞTAN
(Z. Ki. Karabük T E F)

ÖZET

Demokrasilerde egemenliğin halktan kaynaklanan yönetim biçimi ve siyasal bir sistem olması gerekir. Bu sistem; içinde çeşitli kademelerde belirlenen görevleri yerine getirecek, kişilerin görüşlerinin dikkate alındığı, bir grup vb. içinde kurulan ilişkiler sisteminin var olduğu, bir topluluk içerisinde kişilerin karşılıklı hak ve özgürlüklerinin varlığına dayandığı bir yaşam biçimi şeklinde olmalıdır. Çeşitli demokrasi türleri arasında ülkede "Temsili Demokrasi", yani egemenliğini temsili organ/ar aracılığıyla kullandığı siyasal sistem uygulanmaktadır. Temsili Demokrasi çoğulculuk, çok partili seçim, azınlık hakları, kamu özgürlükleri, iktidarın değişebilirliği, hoşgörü, adalet, ekonomik ve sosyal haklara sahip olma ile gerçekleşir. Demokrasinin devletten beklediği sosyal adalet, sürekli istihdam, adil ücret, sosyal güvenlik, insanca çalışma şartları, eğitim, sağlık, sağlıklı konut ve mal sahipliği gibi konuları içermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 Anayasası'nın 70. maddesinde vatandaşın sözleşme, çalışma, toplanma, dernek kurma haklarını belirtmiştir. Ayrıca aynı anayasanın 68. maddesinde de " Her Türk hür doğar, hür yaşar, hürriyeti başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer. " diyerek hürriyetin sınırları tarif edilmiştir.

Demokratik bir re/imm oluşması için öncelikle içinde birden fazla siyasal parti olan parlamentonun varlığı yanında özgür düşünce, özgür üniversite, canlı ve bilinçli bir kamuoyu, özgür basın, sendikacılık, kooperatifçilik ve özgür demeklerin var olması gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de 1945- 1960 yılları arasında siyasal partiler, sendikal faaliyetler, demekler, üniversite ve basın durumu araştırılarak demokratikleşme sürecinde sivil toplum örgütlerinin mücadelesi ve önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, demokratikleşme, sivil toplum, örgüt.

ABSTRACT

In democracies, it is necessary that sovereignty is a form of administration and a political system stemming from public. This system should be in the shape of life which fulfils duties determined in various degrees, in which views of individuals are taken into consideration, system of relations established in a group etc. exist, which depends on the existence of individuals mutual rights and dependence in society. Among various democracy types, a representative democracy meaning a political system which uses, its sovereignty via representative organs is carried out in a country-. A representative democracy is realized by pluralism, multi-party election, rights of minority, public independences, changeability of power, tolerance, justice, owning an economic and social rights. A social justice which democracy expects from the state involves some subjects like a permanent employment for wage, social security, humanitarian work circumstances, education, health, owner of reliable residence and possession.

In article 70 of Turkish Republic's Constitution in 1924 while enumerating the rights of Turks, the contract points out the rights of working, gathering and establishing association. Also, in article 68, the limits of independence are described by the words "Every Turk is born independently, live independently, his independence is to do everything without damaging anyone. The limits of independence consisting of natural rights for everybody, are the limits of other's independence. It is only determined by the law " For a democratic regime, first of all, beside a parliament in which there is a political party more than one, it is necessary to have an independent point of view, independent university, a live and conscious public opinion, independent press, unionism, cooperativity and independent associations.

In this work, political parties, syndical activities associations, the condition of university and press have been searched between the years of 1945-1960 in Turkey and the struggle and the importance of civil public organizations are put in the process of democratization.

Key Words: Turkey, democratization, civil society, organizations.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde egemenlik tavanda yer alır, halk teba olarak görülür. Tanzimat Dönemi ile başlayan halkın hak ve hürriyetler I.ve II. Meşrutiyet'le beraber önemli bir noktaya gelmesine karşın Balkan, I.Cihan ve Türk Kurtuluş Savaşı nedeniyle beklenen ölçüde ilerleyemez. Ülke bir yandan topraklarını önemli ölçüde kaybederken, diğer yandan ekonomisini, aydınını, gencini ve üretecek nüfusunu kaybeder.

Ama ülkede halkın egemenliğine dayalı bir devlet kurulur.

Yeni kurulan ülkede Atatürk çok partili siyasal hayata geçişi iki kez denenmesine karşın başarılı olamaz. Türkiye bu nedenle II. Dünya Savaşı sonuna kadar tek partili olarak yönetilir. II. Dünya Savaşı'nın, CHP'nin tek parti yönetiminin, I.BYSKP çerçevesinde sanayileşme hareketinin, ABD ve SSCB'nin soğuk savaş içerisindeki faaliyetlerinin etkileri Türkiye'de 1945 ile 1950 yılları arasında görülmeye başlanır. II. Dünya Savaşı nedeniyle

CHP Hükümeti'nin almış olduğu olağanüstü tedbirler ve uygulamalar ülkede toprak ağalarını, paralı olanları ve zor durumda kalan halkı oldukça zorlar. Örneğin varlıklı kişiler için "*Varlık Vergisi*", kırsal alanlardan Osmanlı Devleti'ndeki öşür vergisine benzer yüzde on olmak üzere "*Toprak Mahsulleri Vergisi*" alınır. Bunların yanında Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı kurularak toprağa dayalı köylünün ürettiğine devlet narh koyarak düşük fiyatla alım gerçekleştirir. Bu da köylüyü tamamen çaresiz halde bırakır. CHP Hükümeti 1942 yılında "*İaşe Müsteşarlığı*" ve ürün fiyatlandırmasında devlet müdahalesini kaldırsa da fiyatların aşırı yükselmesine neden olamaz (Shaw, Shaw, 2000:471; Koçak, 1997: 131- 133; Boratav, 1997:304-306; Aktar, 2000: 135- 180; Timur, 1991:202-227; Koçak, 1986:519- 540).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de toplumsal değişme süreci başlar. Çok partili hayata geçiş, sanayileşmenin başlaması ve köylerden kentlere göçün yaşanması toplumsal değişmeyi hızlandırır. 1940'da ülkede nüfusu yaklaşık % 18'i şehirlerde yaşarken 1960 yılına gelindiğinde bu oran % 25,3'e yükselir. Türkiye'de I.BYSKP çerçevesinde kurulan fabrikalar ve ülkede oluşturulan bürokrasi ile köyden kente doğru bir göç hareketi başlar. Türkiye'de önceleri şehir sınıfı oluşamadığı, okuryazar oranının (1935 yılında erkeklerin % 10, kadınların % 3 okur yazar) düşük olduğundan sivil toplum örgütleri gelişme imkânı bulamaz (DPT, 1993: 28; Kılınç,1993: 167-168).

Türkiye'de Atatürk döneminde başlatılan sanayileşme hareketiyle şehirlerde nüfusun artması, Köy Enstitüleri ile okuryazar oranının hızla yükselmeye başlaması, CHP'nin tek parti yönetimi, II. Dünya Savaşı'nın maddi ve manevi etkileri, II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB tehdidi karşısında ABD yanlısı politika izlenmesi sivil toplum örgütlerinin oluşma nedenleri arasında yer alır.

SSCB II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye ile 1925 tarihli "Dostluk ve saldırmazlık Antlaşması"nı tek taraflı fes eder. Daha sonra SSCB Türkiye'den 07.06.1945 tarihinde Kars ve Ardahan'ın verilmesini, Boğazların iki ülke arasında ortaklaşa savunulabilmesi için kara ve deniz üslerinin verilmesini, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin iki yanlı bir antlaşma ile değiştirilmesini, Türkiye'nin siyasal rejimde daha

demokratik ve halka dayalı bir hükümet kurulmasını talep eder (Uran,1959: 352,423; Koçak, 1986, 141-153; Aydemir, 1968: 283-293; Avcıoğlu,1990: 540-544; Turan, 2000:265-268).

İsmet Paşa "*San Francisco Konferansı*"na delege göndermekle demokratikleşmeye geçmeyi kabul eder. İnönü 19.05.1945 Gençlik Bayramı konuşmasında "*Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir*" beyanıyla ilk defa demokratik bir yönetimden söz eder (Erkin, 1974; Yetkin,1994: 4; Eroğul, 1990: 9-10; Goloğlu, 1982: 344-352; Koçak, 1986: 138,172; Armaoğlu, 1984:47-50, 403, 415; Avcıoğlu, 1990: 516-4517).

Bu süreçte CHP içerisinde Hükümetin uygulamaları ile ilgili sert eleştiriler başlar ve bu fikir ayrılıkları halkla kitle iletişim araçları vasıtasıyla paylaşılır. Artık düşüncelerin daha serbestçe tartışılabileceği bir ortamın oluşma sürecine girilir. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin güvenini kazanabilmek için ABD'ye demokrasi ile yönetilen bir devlet olduğunu göstermeye çalışır. Bu nedenle CHP Hükümeti 1945 sonrasında ülkede siyasal parti, sendika ve derneklerin kurulmasına önem verir, özerk Üniversite Kanunu çıkarır ve basının özgürce çalışmasını sağlayacak önemli kanuni değişiklikler yapar.

1945 öncesi ülkede sivil toplum örgütlerinin sayısı yok denecek kadar az ve etkili değillerken acaba neden 1945 sonrası birdenbire etkili hale getirilmek istenir? Ülkede 1945- 1960 sürecinde sivil toplum örgütlerinden siyasal partiler, dernekler, cemiyetler, sendikalar, üniversite ve basın ülke yönetimine ne derecede etki yapar? Bu sivil toplum örgütleri ülkenin iç dinamiklerinden mi, dış dinamiklerden mi, yoksa her ikisinin ortak etkilerinden mi, halkın bilinçlenmesi ve istekleri doğrultusunda halk tarafından mı veya tavandan tabana doğru tavanın istekleri doğrultusunda mı oluşurlar? CHP 1945 sonrası ve özellikle DP'nin kuruluşu sonrasında siyasal partiler, dernekler, cemiyetler, basın ve üniversite gibi sivil toplum örgütlerinde önemli yasal düzenlemelere gider. CHP bu düzenlemeleri gerçekten ülkede demokratikleşme için mi yapar, yoksa II. Dünya Savaşı ve DP'nin etkisinden mi? -DP CHP'nin uygulamalarına demokratik olmadığı konusunda şiddetle karşı gelerek demokrasi hak ve hürriyetlerin genişletilmesini savunurken, acaba

kendi iktidarı döneminde bu çizgisini ne derece uyar? Bu süreçte sivil toplum örgütleri her şeye rağmen tabana yayılarak tabanın istekleri doğrultusunda etkili midir? Bu çalışmanın amacını yukarıdaki soruların cevapları oluşturmaktadır.

SİYASAL PARTİLER

I.Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşan totaliter yönetimlerin II. Dünya Savaşını hazırladığı düşünülür. Artık savaş sonunda dünya demokratik ve demokratik olmayan devletler şeklinde iki kutupludur. Böyle bir ortamda Türkiye komşusu SSCB tehdidi karşısında demokratik ülkelere sığabilmesi için, öncelikle ülkede çok partili siyasal hayata geçerek bunu Batılı devletlere göstermesi gerekmektedir. Aynı zamanda SSCB'nin- daha fazla tepkisini çekmemesi için sol partilerin kurulmasına da sıcak davranılmalıdır (Lewis,1988: 312; Koçak, 1986: 141-153).

Türkiye'de 1945- 60 yılları arasında kurulan siyasal partiler dört ayrı fikri gruptadır. Bu dört farklı grubun; Batı ve ABD'nin etkisi ile demokratik ve liberal partiler, SSCB'nin etkisi ile işçi, köylü ve sol ağırlıklı partiler, II. Meşrutiyet'ten beri siyasal alanda kendilerini gösteremeyen dini yönü ağır partiler ve Mustafa Kemal'in devlet yönetiminin devamını isteyen partiler şeklinde olduğu görülmektedir. Bu partilerin bir kısmı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasi fikir akımlarının bir nevi devamı niteliğindedir (Tunaya,1952: 693-738; Tökin,1965: 81-90; Teziç, 1976: 279-287; Lewis, 1988:309; Avcıoğlu, 1990:564-568; Baydur,1999: 134-138; Sülker,1968: 59-62,141-175; Turan, 2000: 262; Güzel, 1996: 147-148).¹

Bu süreçte kurulan siyasi partilerin bir çoğu 1945- 1950 yılları arasında kurulur. Bu partilerden sadece DP ciddi olarak CHP'ye rakip olabilir. Ülkede geçmişte kurulan TCP ve SCP'nin tabanı DP'ye sahip çıkar. 1950 sonrasında ise sadece birkaç parti kurulur. Bu dönemde kurulan partilerden MKP, DP, MP, TKP, CKMP, HP, VP'ye diğerlerine göre daha uzun ömürlü ve belirli bir tabana sahip olduğundan burada sadece bu partilere yer verilir.

CHP, TCF ve SCF'dan sonra kurulan dördüncü siyasal parti olarak "Milli Kalkınma Partisi" adıyla (MKP) 18.07.1945 günü kurulur. Parti başkanı Nuri Demirağ'dır. MKP CHP'yi eleştirmekte ve dış siyasette "İslam Birliği Şark Federasyonu" nu gerçekleştirmek, dünya Müslüman öğrencileri için İstanbul'da "*Teknik ve Ahlak Üniversitesi* " açmak, seçimlerin tek dereceli, Cumhurbaşkanı'nın halkça seçilmesini içeren gelenekçi, İslamcı, ulusçu bir programı vardır. CHP'de 05.07.1945 günü Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun demeciyle MKP'nin kurulmasına izin verildiği ve programındaki üniversite özerkliği, tek dereceli seçim, anti-demokratik yasaların kalkması gibi isteklere hükümetin karşı çıkmayacağını, belirtir. MKP, CHP karşısında silik kalır ve pek ciddiye alınmaz, zaten pek önemli bir faaliyeti de olmaz. MKP 1946'dan başlayarak katıldığı seçimlerde hiçbir başarı elde edemez. Parti, başkan Nuri Demirağ'm 1957 yılında vefatı sonrasında genel kurul yapılamadığından 22.05.1958 yılında kendiliğinden kapanır (Unsal, Topuz,1984: 111-112; Tökin,1965: 638-640).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılmak istenen ve bir türlü gerçekleştirilemeyen "*Toprak Reformu*" tekrar gündeme gelerek 14.05.1945 günü TBMM'de "*Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı*" görüşülmeye başlanır. CHP'nin bu toprak reformuna karşı, toprak sahibi milletvekilleri Mecliste karşı çıkarak büyük tartışmalara sebep olurlar. Bu yasa 4753 sayı ve 11.06.1945 günündeki oylamada 345 oy ile kanunlaşır. TBMM'de 1945 yılı Bütçe Yasa Tasarısı görüşülmeye başlayınca CHP'deki muhalif milletvekilleri program üzerine sert eleştirilerde bulunurlar. Özellikle Bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz sürüm, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, adaletsiz ve verimsiz vergi sistemi üzerine eleştiriler yoğunlaşır. Bütçe görüşmelerinden sonra yapılan oylamada 368 kabul oyuna karşı 5 red oyu ile Bütçe Yasası TBMM'den çıkar. Red oylar Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuad Köprülü, Celal Bayar ve Emin Sazak'tan gelir. Akabinde yapılan güven oylamasında red oy sayısı Hikmet Bay ur ve Recep Peker' inde katılımıyla yediye çıkar (Ahmad, Turgay, 1976: 13-27; Çelik, 1969:120-123; Armaoğlu,1984: 410-

¹BakıEk:!

433; Koçak; 1986:136; Shaw, Shaw,2000: 470-472; Lewis,1988: 467-468; Avcıoğlu, 1976:495-496).

İnönü 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açış konuşmasında açıkça bir muhalefet partisinin kurulmasının eksikliğinden söz eder. Celal Bay ar 3 Aralık'ta CHP'den istifa etmiş ve 4 Aralık'ta Köşk'te İsmet İnönü ile görüşükten kısa bir süre sonra 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulur. Bu parti DP (Demokrat Parti) adı ile Celal Bayar başkanlığında, Adanan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'ca kurulur. DP' ismi Partiyle yakın işbirliği içinde olan Ahmet Emin Yalman'dan gelir. Partinin programı liberalizmi içerir, devletçiliğin özel girişimi destekleyeceği de belirtilir, tek dereceli seçim istenir, Kamu İktisadi Kuruluşlar özel teşebbüse devredilmesi, memurlara sendika kurma hakkı, işçiyeye grev hakkı vaat edilir, yönetimin halkın hizmetinde olacağı söylenir (Goloğlu,1982: 41-56; Yeşil,1988; Ağaoğlu, 1972: 85; Koçak;1986: 137-141; Aydemir,1968: 439-442; TBMM Zabıt Cerideleri^ 7; Uran,1959: 345,432; Toker,1966: 156; Sencer,1971: 196-199; Ağaoğlu,1967:46, 85; Aydemir, 1969: 183; Burçak, 1979: 241-244; Sarol, 1983: 179; Eroğlu, 1990: 13,54, İnce.1982; Duverger,7974; 15-36. Shaw, Shaw,2000: 475-477; Lewis,1988: 302-304; Turan,2000: 284-288; Kabasakal, 1991: 165).

DP'nin kurulmasından sonra Haziran ayında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle Türkiye'de kurulan parti sayısı birden bire hızla artar. Partilerin bu denli çok olmasının nedeni hem tek parti zamanında yeraltı faaliyetlerini sürdüren partilerin legal haline gelmesi, hem de dış etkenler dolayısıyla ülkede demokratikleşme sürecinin yaşanıyor mecburiyeti bulunmasıdır. DP'nin kuruluşundan sonra Anadolu'da birçok kişi yerel seçkinlerin tutumundan memnun olmayarak DP'nin üyelerine sağladığı kişisel çıkar seçeneğinden yararlanmak ve hatta bu seçkinlerin yerine geçmek üzere, siyasal parti üyeliğinin anlamını bilmeden ve bazen yörede partinin bir şubesi açılmadan DP'ye yönelir. Bu istek yalnızca karşı grubun gücünü dengelemek, ona karşı durmak için değil, aynı zamanda geçmiş yanlışların öcünü almak içindir. Yine Sebati Ataman'a göre DP'nin bir özelliği de o zamana kadar politikaya katılmaktan alıkonmuş halk kitlelerini siyasete katmasıdır (Ataman, 1977: 44-54,162-169; Kabasakal, 1991: 171; Sarol,1983: 179; Cem Eroğlu,1990: 13).

Millet Partisi CHP "12 Temmuz Beyannamesi" sonucunda CHP ve DP arasında

oluşan uzlaşma her iki partide muhalif kanatlar meydana getirir. DP içinde Sadık Aldoğan , Ahmet Tahtakılıç , Kenan Öner, Yusuf Kemal Tengirşenk gibi bazı kişiler sert muhalefet yapar. Bu sert muhalefetleri sonucunda DP meclis grubunca 10 Mart 1948 tarihinde Sadık Aldoğan, Kemal Silivri, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Osman Nuri Koni ihraç edilir. DP'den ayrılanların bir kısmı 10 Mayıs 1948'de "Müstakil Demokratlar Grubu"nu kurarlar, diğer kısmı ise 1946 seçimlerinde DP' den bağımsız milletvekili seçilen Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında 20 Temmuz 1948 'de Millet Partisini kurarlar. MP'nin kuruluşundan bir yıl sonra 5 Temmuz 1949 da Meclisteki Müstakil Demokratlar Grubu ve Afyon'da kurulan Öz Demokratlar Partisi MP'ne katılır. Millet Partisi CHP ve DP' karşı mücadele sürdürür. Parti programına göre Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlıdır. Parti özel teşebbüsü savunan bir yapıya sahip olmasına rağmen yeni ticaret burjuvasının serbestçe gelişmesini engelleyen ilkelere sahip olması nedeni ile geniş halk desteğine sahip olamaz. Yoksul köylü ve halk için bir çözüm üretmediği için kitle partisi halini alamaz. MP'nin 1953 yılı dördüncü kongresinde delegeler arasında oluşan uyuşmazlık sonucu aralarında Hikmet Bayur'un da bulunduğu bir grup Partiyi Atatürk ve devrimlerine karşı olduğunu ileri sürerek istifa etmeleri sonucunda bunu bir ihbar sayan savcılık olaya el atar ve parti soruşturma sonucunda 27 Ocak 1954 tarihinde kapatılır (Goloğlu, 1986: 41-56; Tunaya, 1952:693).

Türkiye Köylü Partisi (TKP) DP'nin 1951 yılındaki Adana il kongresinde çıkan uyuşmazlıklardan sonra 19 Mayıs 1952 'de Ankara'da DP'den ayrılan Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker, Süreyya Endik, ayrıca yardımcı olan ve fahri başkanlığını yapan Ethem Menemencioğlu'nun katkılarıyla Remzi Oğuz Arık başkanlığında kurulur. Türkiye Köylü Partisine daha sonra Liberal Köylü Partisi' de katılır. TKP' nin amacı Türk köylüsünü kalkındırmak ve refah seviyesini yükseltici, tarımı geliştirici faaliyetleri içerir. TKP 1954 ve 1957 seçimlerinde umduğunu bulamaz ve DP'nin devamlı sert politikası altında 16 Ekim 1958'de Millet Partisi ile

birleşerek CKMP adını alarak siyasal yaşamına devam eder (Teziç, 1976: 279-287).

1950 yılında patlak veren Kore Savaşına Adnan Menderes Meclis onayı almadan 4500 askeri Kore'ye gönderir ve bu CHP ve birçok sivil kitle örgütlerinde eleştirilir. Yine 141. ve 142. Maddeler "*Demokrasiyi Koruma Kanun Tasarısı*" ile cezaları kapsamaktadır. Bu maddeler 1951 yılında ağırlaştırılmasından sonra tevkif, tutuklama ve kapatma cezaları ardı ardına gelmeye başlar. 27 Ekim 1951'de Sevim Tan, Dr. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat tutuklanır. 1950 yılında İzmir'de Çekoslovak bir pansiyon müdürüne komünistlikten bu maddelere göre dava açılır. Yine aynı nedenle 1952'de "*Köy Enstitüleri*" nın adı "*Köy Öğretmen Okulu*" olarak değiştirilir, 1954 yılında da kapatılır. Zeki Baştınar sosyalist faaliyetleri sonucu 1951'de Cihangir'de tutuklanır, 1951 yılında Türkiye Sosyalist Parti (TSP) ve Türkiye Köylü Partisi (TKP)'ne karşı tutuklamalar başlar ve 1952'de TSP kapatılır. (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Dergisi, 1990: 1929-1935).

Hürriyet Partisi (HP) 1954 genel seçimleri sonunda DP içinde hükümetin ekonomi politikasını eleştiren Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuad Köprülü, Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin, Mükerrrem Sarol gibi bazı milletvekilleri parti içi muhalefeti yoğunlaştırır ve Menderes'e açıkça cephe alır. 20 Aralık 1955 tarihinde Ankara'da Hürriyet Partisi Ekrem Hayri Üstündağ başkanlığında kurulur. Parti daha çok klasik demokrasi ilkelerini benimser ve liberal merkezde yer alır. Partinin ekonomik hedefleri tam olarak belirlenemez, toplumda bir sınıf veya kitle partisi olamaz, daha çok aydın partisi şeklinde devam eder, zaten varlığını 1958 yılına kadar sürdürür (Karpas,1967: 435-437; Ahmad, 1976: 145,169,186; Kabasakal, 1991: 189).

Dr. Hikmet Kıvılcımlı 29 Ekim 1954'te "*Vatan Partisi*" ni kurarak 1957 seçimlerine katılmışsa da sadece birkaç yüz oy alabilir. Fakat bu parti bir faaliyeti sonucunda mahkeme kararı ile kapatılır ve 57 üyesi tutuklanmışsa da kısa süre sonra beraat eder (Toker, 1990: 32-45; Sarol,1983: 974-984; Turan,2000: 351-359).

DP Mecliste oy çokluğuna sahip olduğu için 21 Mayıs 1955'te Meclisi erken tatil eder. 20 Temmuz 1955'te CHP İsparta İl Kongresi polis tarafından dağıtılır, Ağustos ayında yine Kasım Gülek İstanbul'da-vapura binmeden önce yapmış

olduğu bir konuşma nedeni ile Zonguldak'ta tutuklanarak İstanbul'a getirilir. Çıkarılan bir kanunla Halkevleri kapatılarak mal varlığına el konur (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Dergisi, 1990:1929-1935; Ahmad, Turgay, 1976:143-144; Aydemir, 2000: 280-326).

16 Ekim 1958'de TKP ile CMP ve 24 Kasım 1958'de de HP ile CHP birleşir. Böylece DP karşısında daha güçlü bir muhalefet oluşturmaya çalışılır. 12- 15 Ocak 1959'da toplanan CHP 14. Kurultayı "*İlk Hedefler Beyannamesi*" adıyla muhalefetin "*Güç birliği*" adına ilk kez bir program ortaya atılır (Toker, 1990: 181-190).

Bu dönemde Batılı devletler İslam ülkelerine sınır ve Müslüman olan Türkiye'nin bu yönünü aktif hale getirerek SSCB'nin önünde bir set oluşturmak isterken, aynı zamanda SSCB'de Batılı devletlerin setini kırmak amacıyla işçi, köylü, sosyal devlet ve İslam kozunu oynamaktan geri kalmaz. Özellikle işçi kesimini ilgilendiren partiler İstanbul'da kurulur ve kısa ömürlü olur, kitle ve sınıf partisi halini alamazlar. Çünkü Türkiye henüz sanayileşmeden işçi hareketleri oluşturulmaya çalışılır. Ülkede bu denli çok partinin kurulmasının bir nedeni de II. Dünya Savaşı sırasındaki İnönü'nün aşırı devletçi politikası sonucu halkın çok fakru zaruret içinde kalarak adeta bir kurtarıcı parti arar duruma gelmesidir. Parti sayısı başlangıçta bir hayli çok olmasına karşın bir süre sonra ortak paydalarda birleşerek veya bir kısmı kitlesel hale dönüşmemesi sonucunda makul sayıya iner.

SENDİKAL FAALİYETLER, CEMİYET, BİRLİK, ODA VE DERNEKLER

II. Dünya Savaşı sonrasında CHP Hükümeti ABD'ye Türkiye'nin liberal ekonomiyi seçtiğini ve demokratikleşme içerisinde olduğunu göstermek için çalışmalara başlar. Hükümet 1945'ten sonra liberalizme yönelme içerisinde işçilerde büyük haklar tanır ve 7 Ocak 1945'te Çalışma Bakanlığı kurulur. 14 Mayıs 1945 tarihinde Esat Adil Müstecaplı başkanlığında kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'nin amacı sendikalar kurarak işçilerin örgütlenmesini ve işçi sınıfını oluşturmak olur. Partinin yayın organı "Gün" dergisi ve haftalık "Gerçek" gazetesidir. Partinin bu çalışması işçiler içinde rağbet görür ve ülkede birçok sendika

kurulmaya başlanır. Bir yıl sonra aynı partinin içinden Şefik Hüsnü başkanlığında Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulur. Bu parti işçi sınıfının yanında köylü sınıfını da hedef alır. Diğer bir deyişle emekle geçinenleri hedefler. Bu partinin programındaki şu maddeden " *Emekçi ve köylü yığınlarının gittikçe daha geniş ölçülerde teşkilatlanmalarına ve iktisadi, siyasi hareketlere girişmelerine yardım suretiyle memlekette sosyalist bir cemiyete geçiş şartlarını olgunlaştırmak...*" açıkça görülür. Partinin yayın organı "Sendika" ve "Yığın" olur. CHP Hükümeti 16 Aralık 1946 tarihinde sıkıyönetim aracılığıyla her iki partiyi, sendikaları, yayın organlarını kapatır, mensuplarını da tutuklar (Tökin, 1965: .638-640; Çeçen, 1973:40-70; Sülker, T968:;51-58).

Artık ülke içerisinde işçi hareketleri hızlı bir şekilde gelişmeye başlar. Hatta üniversite öğrencileri de işçi hareketleri için eylemler yapar. 1 Mayıs 1945'te üniversite öğrencilerinin Eyüp Feshane Fabrikası'na üzerinde orak-çekiç olan ve "İşçiler Birlesiniz" yazılı pullar yapıştırması sonucu "İleri Gençlik Birliği" davası açılır ve sonuçta 7 kişi iki yıla, diğerleri bir yıl sekiz aydan beş aya kadar elli beş kişi cezalandırılır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1229-1235).

Bu olaydan sonra gençlik hareketleri ivme kazanır. Tutuklanmayan gençler İstanbul'da "İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'm", Ankara'da "Türkiye Gençler Derneği'm" kurarlar. Ayrıca İstanbul'da 2 Temmuz 1946'da "İstanbul Üniversite ve Yüksek Okullar Öğrencileri Birliği" kurulur. Türkiye Gençler Derneği Ankara'da "Fakir Köylünün Ekinini Biçme", "Bedava Poliklinik Muayenesi" kampanyaları düzenleyerek "Ankara Nümayişi ve Biz" adlı bir broşür yayınlanır² (Erer, 1966:64-70; Tökin, 1965: 81-90).

CHP Hükümeti 1945 yılından itibaren sıra ile "Mahalle Teşkilatı Kanunu", "İller Bankası Kanunu", "Çalışma Bakanlığı Kurumu Kanunu", "İşçi Sigortaları Kanunu", "İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanunu", "Esnaf Dernekleri Birliği Kanunu"nu çıkartır ve Belediyeler Kanunu'nda değişiklik yapar. 1945 yılında ülke tarihinde ve özellikle endüstri kolları ve sanayinin gelişmiş olduğu büyük şehirlerde hızla sendikalar

kurulmaya başlanır; "Ankara Teknisyenleri Cemiyeti", "Ankara Şoförler Cemiyeti", İzmir'de "İzmir Sanayi İşçileri Birliği", "Tütün İşçileri Birliği", Zonguldak'ta "Amele Birliği". 17 Ekim 1946'da İstanbul milletvekili Fevzi Çakmak, DP İstanbul İl başkanı Avukat Kenan Öner ve arkadaşları "İnsan Hakları Cemiyetini" kurarlar. CHP Hükümeti de hemen DP'nin bu girişimine karşın Ankara'da Nihat Erim'le buna benzer bir dernek kurmaya girişir (Sayılğan, 1972:90; Güzel, 1996:145-154).

Ülkede hızla cereyan eden olaylardan sonra CHP "Cemiyetler Kanunu" ve "Matbuat Kanunu"nda da değişikliğe gitmek için 29 Nisan 1946'da çalışmalarına başlar. Bu tasarı ile cemiyetlerin kurulmaları veya kendilerini fesih etmeleri herhangi bir izne tabii tutulmuyor ve kapatılması bağımsız mahkemelere bırakılır. Bu son derece önemli bir değişikliktir, zira yasa çıktıktan 1950 yılına kadarki süreçte kurulan dernek sayısı hafife alınmayacak kadar artar. "Cemiyet Kanunu" ile ülkede sendika kurma hakkı da tanınır ve hızlı bir sendikalaşma olur. Ülkede sendikal faaliyetler önce kamu iktisadi kurumlarında CHP'nin teşviki ile kurulur ve kısa zamanda ülkenin birçok kesiminde, farklı iş kollarını kapsayan sendikalaşma hareketleri başlar. Bu sendikalaşma, dernek ve parti kurmadaki kolaylığın sebepleri arasında CHP'nin kendi oy bölgelerini oluşturmak istemesi yanında, CHP Hükümeti'nin ABD, İngiltere ve Batılı ülkelere Türkiye'nin hızla demokratikleşen bir ülke olduğunu gösterme çabaları yatar. Türkiye SSCB'nin yanında olmadığı ve artık yönünün Batı ve özellikle ABD'nin yanında olduğunu açıkça gösterir (Lewis,1988: 307; Koçak, 1986: 142; Aydemir,1968: 360- 364,446).

10 Haziran 1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle cemiyetlerin ve işçi sendikalarının faaliyetlerinin serbest bırakılması ile sendikalaşma ve dernekleşme süreci büyük bir ivme kazanır. Fakat bu süreç kısa olur ve 22 Aralık 1947 yılında kabul edilen bir yasa ile işçi sendikalarının siyasal faaliyetleri yasaklanır. Sınıf temeli üzerine kurulu işçi sendikaları kapatılır ve kurucuları da tutuklanır. Kapatılan sendikalar işyerlerinde veya semtlerinde kendileri sendika şubeleri açarak çalışmalarına devam ederler. Türkiye Sosyalist Partisi işkolu esasına göre sendika

² Daha geniş bilgi için bakınız Ek:1

kurma çabası içindeyken Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi işyeri esasına göre sendika kurmaya çalışır. Daha sonra TSEKP İstanbul'da "İşçi Sendikaları Birliği"ni kurara (Lewis,1988: 466-472; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 1988:1929-1950; Boratav, 1997:311; Baydur,1999:196-200; Sülker, 1968:63-65).

4 Aralık 1946 tarihinde Erzurum Ticaret Borsası, 20 Şubat 1947'de iş ve işçi sendikaları kurulmaya başlanır. 16 Ağustos 1948 tarihinde ülkede Türkiye Genel Sigorta Anonim Ortaklığı kurulur. 13 Nisan 1949'da Türk Kadınlar Birliği, 10 Mayıs 1949'da Türk Ocakları, 31 Mayıs 1949'da Milletlerarası İktisat Birliği kurulur. CHP Hükümetince 7 Haziran 1949'da "*İhtiyarlık Sigortası Kanunu*", 8 Haziran'da "*Emekli Sandığı Kanunu*" kabul edilir. 1950 yılında Milli Savunma Bakanlığı işyerlerinde çalışanlarına sendika hakkı tanınır. CHP Hükümeti'nin son zamanlarında 8 Mart 1950 tarihinde çok önemli sivil toplum örgütlerinden olan "*Türkiye Ticaret Odaları Borsaları Birliği Kanunu*", 13 Haziran 1952'de "*Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun*" kabul edilir. 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilen Deniz-iş Kanunu ile her iki işkolunda da çalışanlara sendikalaşma hakkı tanınır ve 24 Temmuz 1953 tarihinde "Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki Kanun" çıkarılır. Odalar ve Borsalar Birliği Kanunu ise; üyelerinin birbiriyle ve halk ile ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni temin ederek meslek disiplinini, ahlak ve dayanışmayı korumak, mesleğin toplumun genel çıkarlarına uygun olarak gelişmesini ve mesleki faaliyetlerin kolaylaştırılması için uygun koşulları sağlamak üzere kurulan Odalara özerklik kazandırır (Talaş, 1992: 190-193).

21.02.1947 yılında Mecliste kabul edilen "*İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun*"a. işçi ve memurlar sendika kurabilir ve sendikalara üye olabilir. Yasa sendikalara üyeleri adına genel sözleşmeler yapma, toplulukla iş ihtilafı çıkarma, yardımlaşma dernekleri kurma, üretim, tüketim, kredi ve yapı kooperatifleri kurma ve işçileri belli kuruluşlarda temsil etme hakkı tanır. Bu yasa özünde sınıf sendikacılığına karşıdır ve ayrıca grev, toplu sözleşme haklarına yer vermez (Güzel,1996:154-157).

1947 tarihinden itibaren CHP de işçiler için sendika kurmaya girişir. Bu amaçla parti örgütü içinde ve Genel Sekreterliğe bağlı "*İşçi Bürosu*" kurulur. Hatta CHP işçi sendikalarına 7 Mart 1947 ile 28 Kasım 1949 tarihleri arasında maddi yardım dahi yapar. Bu yardım DP'nin güçlenmesine karşın gelecek seçimde oy alabilecek yeni alanları oluşturmak amacıyla yapılır. Bu dönemde CHP TSEKP'nin örgütlenme şemasını örnek alarak işçilere yönelik "*Sendika*" ve "*Hürbirlük*" gazetelerinin çıkarılmasını dahi sağlar. Böylece sendikalar siyasete bulaşır. CHP, DP'nin kurulması ve işçilerin kendilerini sıcak bulması karşısında hemen bu şekilde harekete geçerek işçilerden faydalanmak ister. CHP kamu kurumlarında çalışan işçileri istediğinde işten çıkarma tehdidi içine girince sendikalar da zorunlu olarak ılımlı bir döneme girerler. CHP sendika liderlerine ve başkanlarına çok büyük bir önem vermeye başlayınca bu liderler başkanlık veya liderliğini ömür boyu olmasını istemeye başlar. Artık hak aramak için başlayan sendikalaşma hareketi sendika bürokrasisine dönüşür (Güzel, 1996:158-167; Sencer, 1971:203-207, 213-220; Yazıcı, 120-127).

1950 yılında İstanbul'da "Türk Barışseverler Cemiyeti" kurulur, fakat bu cemiyete 1950 sonunda dava açılır ve davaların birinde 2'i sanıktan 4'ü işçi, 2'si zanaatkar, 1'i memur, 2'si hukukçu, 6'sı üniversite öğrencisi, 1'i subay ve 1'ide tüccardır. Türkiye Barışseverler Derneği'ne karşı açılan davada 21 sanık çeşitli cezalara çarptırılırlar. Bunlara ilaveten yine bu tür suçlamalarla 167 kişi tevkif edilir ve bunlardan 29 kişisi çeşitli suçlardan hapis cezası alır. Yine bu dönemde 23 Aralık 1952 tarihinde ise Said-i Nursi hakkında dava açılmış ve bu dava ile ilişkilendirilerek 23 Ocak 1953'te "Milliyetçiler Derneği" kapatılır, dernek başkanı DP İsparta milletvekili Sait Bilgiç partiden ihraç edilir. (Talaş, 1992:190-193; Köprülü,1945; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Dergisi*, 1988: 1929-1935).

Türkiye Tekstil Örmeye ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası (TEKSİF)'in 1950 yılındaki "*Ulusçu ekonomi kurtarılmalı, işsizlik önlenmeli*" kampanyası DP tarafından Sendika Kanunu'nun 5. maddesine yasaklanır. Daha sonra yine sendikalar ve faaliyetleri ile ilgili yasaklamalar devam eder. 1953'te Metal İşçileri

Birliği'nin faaliyetleri Karabük Mahkemesince askıya alınır, 1957'de İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın uzun süre gösteri nedeniyle faaliyeti durdurulur. DP Hükümetince 1946- 1952 yılları arasındaki sendikalaşma mücadelesi ve tecrübesi sonunda 1952'de Bursa'da yapılan bir toplantıda Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (Türk-İş) kurulmaya karar verilir. DP Hükümeti 31 Temmuz 1952'de de resmen Türk- İş'i kurar. DP önce kendi sendikasını kurarak işçiler arasında birliğin oluşmasına yardımcı olarak onların oyunu avlama çabasına girer ve eğer iktidara gelirse sendikalara grev hakkı tanıyacağını vaat eder. Bu dönemde ABD'den birçok sendikacı ülkeye gelerek sendikal faaliyetleri ABD sendikacılığı yönünde örgütleme ve yön verme girişiminde bulunur ve bunda da başarılı olur (Boratav, 1997: 304-319).

1951 yılında işçilere ücretli hafta sonu tatili çıkarılır ve işçilere yıllık ücretli izin, ikramiye hakları verilerek grev hakkı vaat edilir. 1946 yılı öncesindeki yasalar sadece kamu işyerlerinde uygulanmakta iken 1950 yılından sonra özel kesimde de aynı yasalar uygulanmaya başlanır. 1952- 1960 arasında ülkede sigortalıların günlük primleri % 30 oranında arttırılır, işçilerin haftalık çalışma süresi 48 saate indirilir ve işçilerin günde en fazla 3 saat fazla mesai yapılabilmesi sağlanır. Bir işçinin bir yıl içinde fazla mesai toplamı 90'ı geçemez. Fakat bunların yanında bir yanlış³ yapan İşçi ücretsiz ve tazminatsız işten çıkarılabilir. Eylül 1952 yılındaki DP Ankara İl Kongresi'nde ilke olarak kadın memur çalıştırılmaması kararı alınır (Tuncay, 1997: 178-181).

4 Şubat 1954 tarihinde "*Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Kanunu*" ile 9 Mart'ta "*Türk Veteriner Hekimler Birliği Kanunu*" kabul edilir. 2 Şubat 1956'da "*Türk Eczacılar Birliği*" kurulur, 4 Şubat 1956 tarihinde "*Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu*" kabul edilir. 18 Ağustos 1958 tarihinde "*Türkiye Fikir Ajansı*" kurulur.

³ Bu yanlışlar : İşverene yanlış bilgi vermek, işverenin veya ailesinin şeref ve haysiyetine zarar verici konuşma yapmak, onları tehdit etmek, işyerine sarhoş gelmek, işyerine içki getirmek, hırsızlık yapmak, işyeri sırlarını açıklamak, izinsiz ve haklı bir nedene dayanmaksızın iki gün üst üste işe gelmemek, 10 günlük ücreti ile ödeyemeyeceği bir zarar vermek.

DP, Türk-İş'e Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na girmesine izin vermez ve DP'nin bu tavrını birçok sendika ile üye destekler. İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi 1954 öncesi oluşturulur, fakat akabinde hemen bir kovuşturma ile karşılaşır. İstanbul'daki 6-7 Eylül 1955 olayları bahane edilerek İstanbul ve Ankara'da bazı sendikaların faaliyetleri durdurulur, yöneticileri tutuklanır. Bu süreç devam ederek Nisan-Mayıs 1957'de İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve İstanbul, Güney, Çukurova, Sakarya, Ankara, Bursa ve Marmara Bölgesi İşçi Sendikaları Birlikleri kapatılır. 1959 tarihinde DP tarafından Sendikalar Kanunu'nda bazı değişikliklerle yürürlüğe konur.⁴ Fakat bu yasaya göre sendikacıların hiçbir güvencesi yoktur. İşveren istediğinde sendikacıyı işten çıkartabilir, istediği yere tayin edebilir (Eroğul, 1970: 134-138; 8).

1956 yılında İstanbul'da ve Ankara'da bazı subaylar arasında kıpırdanmalar başlar ve bunlar birleşerek "Atatürkçüler Cemiyeti" ni kurarlar. Bunlar arasında Ankara'da Sezai Okan, Osman Koksall, Talat Aydemir, Sadi Koçaş, Kenan Esengin, Nejdett Üruğ, Ahmet Yıldız, İstanbul'da Orhan Kabibay, Dündar Seyhan, Faruk Güventürk, Nuri Hazer, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı yer alır. 16 Ocak 1958 tarihinde ihtilalin ilk ayak sesleri yavaş yavaş duyulmaya başlanır ve ihtilali hazırlayıcı olarak 9 subay Samett Kuşçu nun ihbarı sonunda tutuklanır. Bu istihbarat sonunda bir şey elde edilemediğinden yalnızca yanlış ihbar suçu ile Samett Kuşçu hapis cezası alır. 1955- 1957 yılları arasında ülkede birçok sendika faaliyeti sonucunda hükümete engel olduğu, yani karşı tarafta örgütlenmesi nedeniyle kapatılır (Giritlioğlu, 1965: 140- 153).⁵

1945- 1960 dönemi arasında bir devlet sendikacılığı dönemi yaşanır. Sendikalar 1950'den sonra Menderes'e bağlılıklarını zaman

⁴ Sendikal faaliyet nedeniyle işten çıkartılan işçilere bir yıllık ücretleri tutarında tazminat ödenecek, siyasetle uğraşan, gelirlerini başka amaçla kullanan ve herhangi bir yönetim kurulu üyesi grevi teşvik eden veya greve teşebbüs eden sendika geçici veya sürekli kapatılacak.

⁵ Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hakimler Kurulu kurulması, ekonomide planlama, memurlara idari dava açma hakkı, basın özgürlüğünün Anayasa ile güvence altına alınması, üniversite özerkliği, "Sosyal Adalet" ilkesinin Anayasa'da yer alması, toplu sözleşme ve grev hakkı, memura sendikalaşma hakkı istenmekteydi.

zaman telgraflarla veya başka yollarla gösterirler ve bu durumdan karşılıklı yarar sağlarlar. DP Hükümeti döneminde tek grevi 1959 yılında Zeytinburnu Türk Çimentosu ve Kireci A.Ş. taşocaklarında işçiler gerçekleştirir ve 170 işçiden 140'ı iş bıraksa da 14 Aralık 1959 tarihinde başarı elde edemeden son bulur (Giritlioğlu,1965: 336-338; Bila, 1979: 294-298).

1946 yılına dek varlığını koruyan örgütlenmeler ise sendika dışı işçi örgütleridir. İşçiler bu dönemde istihlak kooperatifleri ve tekaüt sandıklarında örgütlenirler. 1946 yılında sendika kurma yasağının kalkmasının ardından, Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ile Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) öncülüğünde birçok işçi örgütü (sendika ve işçi sendikaları birliği vb) kurulur, bu örgütlere çok sayıda işçi ilgi gösterir. Tek parti döneminde işçi hareketlerini polisiye tedbirlerle engelleyen CHP, sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının ortadan kalkmasının ardından, Çalışma Bakanlığında toplanan para cezası kesintilerinden oluşan bir fonu, bağımsız sendikaları denetimi altına almak için kullanır. 1950'den sonra DP'nin güdümündeki sendikalar oluşmaya başlar. DP iktidarı ile birlikte bu sendikalar güç kazanır ve etkin hale gelir. DP'nin bir önceki iktidarla olduğu gibi sendikalarla girdiği vesayet ilişkisi ve bunu uzun süre uygulama fırsatı bulması, bu dönemde DP'nin Amerikan sendikacılığına duyduğu özel ilgisiyle bu vesayet ilişkisinin üst üste çakışması, 1952'de kurulan Türk-İş'in de yönünü belirler.

Türkiye'de bu süreçte sendikalaşma ve dernekleşme hareketleri tabandan yukarıya doğru bir hareket olmayıp tavandan tabana doğru yapılan bir yenileşme hareketi olarak gelişir. Zaten sanayi devrimini yapamayan, yapmaya kalkan ve yarım kalan bir ülkede işçi sınıfı oluşamaz. Bu nedenle işçi faaliyetleri içerisinde daha çok üniversite öğrencileri, memurlar görülür. Sendikal faaliyetler ve dernekleşme daha çok siyasal partiler tarafından örgütlenir ve siyasal partiler işçileri kendi siyasal partilerinin tabanı haline getirmeye çalışırlar. Sendika ve dernekler böylece bu süreçte siyasallaşır ve bundan sonra da bir daha kendilerini gerçek konumlarına getiremezler. Sonuç olarak bakıldığında ise süreç içerisinde işçi hakları, çalışma şartları ve dernekler her ne şekilde olursa olsun önemli ölçüde gelişme kaydediler.

ÜNİVERSİTE

Üniversiteler bir kamu kuruluşu olup sivil toplum örgütleri içerisinde yer almaz. Türkiye'de sanayileşme geç başladığından işçi sınıfı ve burjuva oluşamaz. Ülkede okuryazar oranının da az olması nedeniyle siyasal partiler, dernekler, sendikal faaliyetler üniversite öğretim üyeleri, öğrencilerinin desteği ve mücadelesine ihtiyaç duyarlar. Bu dönemde gerek siyasal mücadeleler ve gerekse sivil toplum örgütlerinin oluşmasında üniversite aktif olarak yer alır. Bu nedenle bu çalışmada üniversiteler de bir başlık altında ele alınır.

Türkiye'de 1945 sonrası demokratikleşme hareketleri içinde "Üniversiteler Kanunu Tasarısı"nın da yer alır Buna göre üniversiteler her türlü görevlerinde "özerk" olacak ve öğretim elemanlarını, belli kurallara ve haklarla yetiştirip çalışmalarını sağlar. 10 Haziran 1946 tarihinde Mecliste görüşülmeye başlanan "*Üniversiteler Yasası*" 13 Haziran 1946 tarihinde 4936 sayılı yasa ile yürürlüğe girer. Demokratik bir ülke yönetimine geçilmesi için mutlaka bilimsel çalışmaların yapıldığı üniversitelerin de özerkliğe kavuşması bir zorunluluk teşkil eder, zira totaliter ve anti-demokratik ülkeler üniversiteleri özerk yapmayarak hükümetin tekelinde tutar. Bu çizgiden hızla uzaklaşmak için üniversitelere özerklik verilir. Üniversitelerin özerkleşmesi bu süreçte etkisini açıkça gösteremez.

Seçimlerden birkaç gün sonra 17 Mayıs 1950 tarihinde Ankara Üniversitesi'nden bazı öğretim üyeleri Çankaya Köşkü'ne çıkarak İsmet İnönü'yü ziyaret ederler. Böylece üniversite öğretim üyelerinin aktif olarak siyasetin içinde oldukları görülür. Yine 5 Mart 1951 tarihinde Atatürk Heykeli'ne yapılan bir saldırıyı üniversite gençliği Kırşehir'de protesto mitingi yaparlar.

DP Hükümeti CHP yanlıları devlet kademelerinden tahliye edebilmek giriştiği uygulamalar içerisinde 21 Haziran'da hükümetin istediği 25 yılını dolduran her memur (bunların arasında yüksek yargıçlar ve profesörler de bulunuyor) itiraz hakkı kapalı olmak üzere re'sen emekli edebilmelerini sağlayan kanun da yer alır. Daha sonra daha da ileri gidilerek 5 Haziran'da 25 hizmet yılına bakılmaksızın hükümetin istediği her memur

istenildiği zaman re'sen emekli edilebilecek yasal uyarlamalar yapılır ve bu yasayla üniversitelerin özerkliği elden alınarak Milli Eğitim Bakanı'na üniversite içindeki her öğretim üyesini sorgusuz sualsiz görevden alma veya başka bir yerde görevlendirme yetkisi verir (Toker, 1990: 32-45).

Siyasi partiler arasındaki mücadele üniversiteye de sıçratılarak 1956'da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Fezioğlu "nabza göre şerbet vermeyiniz" sözü nedeniyle görevinden alınması sonucunda üniversiteden beş öğretim üyesi istifa eder. Nisan-Mayıs aylarında da birçok işçi sendikası kapatılır. Meclis çalışma içtüzüğü değişikliğinin Anayasal parlamenter demokrasilerde görülmemesi gerektiği konusunda eleştirilerini yönelten Prof.Dr. Hüseyin Naili Kübalı İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden derhal alır.

Bu dönemde Menderes üniversiteye karşı çıkar, öğretim üyelerine "kara cüppeliler" diyerek ilmiye sınıfını karşısına alır, bu hadiseler içerisinde üniversite gençliğini de karşısına alınca üniversite ile DP arasında çetin mücadeleler cereyan eder ve birçok gösteri, nümayişler düzenlenir. 28-29 Nisan 1960'da başlayan öğrenci hareketleri büyük ölçüde CHP il teşkilatınca örgütlenir ve üniversitelerin önde gelen profesörlerince desteklenir. 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Prof. Bülent Nuri Esen'in hukuk dersini vermeyi "bu konuda konuşmak yasaklandığı ve Anayasa ihlal edildiği için" reddedince öğrenciler hareketlenir ve polislin ateşi sonucu Rektör Prof. Sıddık Sami Onar yaralanır. Ankara'da da öğrencilere ateş edilir ve ateş etme emrini uygulamayan Binbaşı Vehbi Ersü tutuklanır. İstanbul, Ankara üniversiteleri diğer Yüksekokullarla birlikte bir ay kapatılır. Bu olayların akabinde Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilir. 1945-1960 sürecinde Türkiye'de kurulan Üniversiteler Ek:l'de yer almaktadır⁶ (Toker, 1990: 295-335).

Türkiye'de 1945- 1960 arasında üniversiteler çok önemli bir görev üstlenerek adeta bir muhalefet partisi gibi olurlar. Bu dönemde üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileri siyasal partiler, sendika, dernek ve basın gibi sivil toplum örgütlerinde ve bu örgütlerin yönlendirilmesinde aktif olarak yer alırlar.

BASIN

II. Dünya Savaşı'nın ekonomik ve siyasi etkileri ağırlığını toplum üzerinde şiddetlendirmeye başlamasıyla birlikte 1943 yazında Tan ve Vatan gazetelerinde hükümete eleştiriler başlatılır. Artık sık sık gazetelerde faşizm ve demokrasi başlıkları öne çıkarılarak bu konularda yazılar artmaya başlar. DTC Fakültesi'nde Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Behice Boran tarafından Adımlar dergisi çıkarılarak demokrasi ve faşizm üzerinde durulur. Ayrıca Yurt ve Dünya dergisi de ırkçılık ve faşizm, özgürlük, demokrasi konularına yer vermeye başlar. Bu eleştiriler sonucunda 1944 yılı mayısında ırkçılık-Turancılık davası ile ilgili bir grup Turancı Hükümeti devirecekleri düşüncesiyle tutuklanır, yayın organları kapatılır, daha sonra Adımlar, Yurt ve Dünya, Yürüyüş, Barış Dünyası dergileri ile Ağustos'ta Tan, Eylül'de de Vatan gazeteleri kapatılır. CHP'de 1944 yılı Meclis Grubu'nda Saraçoğlu Hükümeti 251'e karşı 57 ret oyu alması ilk defa Ulus gazetesinde yayınlanır, artık yavaşça halka bilgi aktarımına başlanır (Koçak, 1997: 131-133; Sertel, 1968: 259-261; Tıran,2000: 262; Koraltan, 1945_Milliyet, 1983).

Türkiye'deki tek parti yönetimi ABD kongresinde ve ABD basınında sert şekilde eleştirilir. George H.Bender, Türkiye'ye yardımı şu sözlerle red eder: "*Bugünkü Türkiye'de basın hürriyetinin mevcut olmadığı kesinlikle bilirken, tutup Amerikan gazetecileri için basın hürriyetini teminat altına alacak bir kanun getirmeye kalkışmak...*" (Avcıoğlu, 1990: 518-519).

İsmet İnönü 1 Kasım 1945 günü yaptığı konuşmasında, demokrasinin her ulus için ortak ilkeleri olduğu ve bunların başında da söz ve yazı özgürlüğünün geldiğinden bahseder ve konuşmasını şöyle sürdürür: "*...Son zamanlarda Basın Kanununun bir maddesinden ve diğer bazı kanunlardan çok bahis olunmuştur. Basın Kanunu'nun maddesi, hükümetin umumi politikasına aykırı olan yayınlardan dolayı, hükümete gazeteyi kapatma hakkı vermektedir. Nazari olarak düşünülürse, hükümeti serbestçe tenkit etme hakkı gibi yazı hürriyetinin ilk şartı olan bir hak hükümetçe kapanma cezasına uğranılmak yüzünden, hakikatte mevcut değil*

⁶ Bak: Ek: 1

demektir. Bu maddenin bu manasıyla kalması savunulamaz.." (Ekinci, 1996:440; Bayar, 1945 ; Koçak, 1986:134-139).

Basın Kanun Tasarısının Mecliste görüşülmesi sırasında "...Dünyanın hangi memleketinde fikir ve matbuat hürriyeti olmadan bir demokrasiyi gerçekleştirmek mümkün olabilmiştir? Böyle bir şey yoktur, olamaz da. Çünkü basın hürriyeti olmayan bir memlekette fikir hürriyeti ve vicdan hürriyeti, insanlık hakları da yok demektir. Fikir ve vicdan hürriyeti olmayan yerde de demokrasi yok demektir. Çünkü matbuat hürriyeti demokrasiyi gerçekleştirmeyi kendine vazife bilmektedir. Ve bunu şiar edinmiştir." denerek 13 Haziran 1946 günü birleşiminde meclis 25 Temmuz 1931 tarihli 1881 Sayılı "Matbuat Kanunu"nun 50. maddesini değiştirilerek "...gazete ve dergilerin ancak mahkeme kararı ile kapatabileceğini..." şeklinde kabul edilir (Ahmad,Turgay,1976;16-26;Koçak, 1986: 443-475).

"Matbuat Kanunu" tasarısında yer alan bazı hükümler DP'ce çok eleştirilir ve anti-demokratik olarak nitelendirilir. Buna göre gazete ve dergi sahiplerinin "*sui şöhrat*" özelliği taşıyamaması gerekir. Ayrıca bir gazete çıkarabilmek için beyanname verilme yükümlülüğünün getirilmesi ve beyanname vermeyen gazeteler en büyük mülki amirce kapatılabilir. Yine her hangi bir resmi şahsiyetin şeref ve haysiyeti hakkında "*suizanı*" davet edecek yazı yazarlar beş yıla kadar ağır hapis cezası ile yargılanabilir. Bu tür hükümler o dönemde demokratikleşme ile bağdaşmadığı gerekçesi ile çok tartışılır (Erer, 1966: 64-70).

30 Mayıs 1946 tarihinde Ulus gazetesinde Nihat Erim'in demokratikleşme ile ilgili eleştiride bulunduğu "*Şal*" yazısı "*Sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu bir müddet için hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağı bir otorite tesis etmektir*" şeklindedir (Lewis, 1988: 308; Tunaya, 1952:711).

Adnan Menderes Matbuat Kanunu'nun eleştirisinde "...millet ve devlet menfaatlerine hadim olma gibi tabirlerle hükümete muhalefet etmekte olan gazeteler dize getirilmek istenmektedir..." der. Ayrıca CHP milletvekili Adnan Adıvar da "...Görüyoruz ki yirmi iki yıldır demokrasi alanında hala yerimizde sayıyoruz..." sözleriyle eleştirisini yapar (Teziç, 1976: 279-287).

1 Aralık 1945 tarihinde Zekeri ya Sertel "*Görüşler*" dergisini çıkartır. Daha çok ülkedeki ekonomik ve siyasi yapıyla işçi hareketlerini gündeme getiren, ayrıca 1947 yılında yapılacak olan genel seçimlerin 1946 yılda alınması nedeniyle DP'nin sert eleştirilerini destekler. Tanin ve Cumhuriyet gazetelerinin de politik yazıları ile kamuoyunu arkasına alma çabaları sonucu 4 Aralık 1945'te Tan Basımına, La Turgue Gazetesine, Gün Dergisine, Berrak Kitabevi'ne öğrenciler galeyana getirilerek CHP yönetiminin de katkısıyla saldırılır, tahrip edilir ve bir daha çıkamaz. Aynı olaylarda Cami Baykurt ve Sabahattin Ali "*Yeni Dünya*" gazetesini çıkartılır, fakat iki sayı sonra 4 Aralık 1945 gösterilerinde tahrip edilir ve kapanır. Sabahattin Ali daha sonra 1946 yılında "*Morco Paşa*" yayınlar, ama yazılarından dolayı bir kaç defa tutuklanmak zorunda kalır (*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 1988: 1229-1235; Ahmad, Turgay, 1976:12-16).

1945 'ten sonra işçi hareketleri ve sosyalizm yanlısı hareketler "*Söz*" "*Ant*" ve "*Yaprak*" dergilerinde yer alır. Ayrıca "*Hür Gençlik*" "*Hür*", "*Gün*" "*Gerçek*" "*Baştan*", "*Yeni Baştan*", "*Medet*", "*Marko Paşa*", "*Öküz Paşa*", "*Nuh'un Gemisi*", "*Berber*", "*Yeryüzü*", "*Nazım Hikmet*" gibi dergiler yayınlarını hükümete karşı ve demokratikleşme lehine sürdürür. Bu süreç içerisinde San Francisco Konferansı öncesinde Tan, Vatan ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin yayınına yeniden izin verilir. Bu konferansa katılan Türk Heyeti Türkiye'de yakında çok partili siyasal yaşama geçileceğini bildirir (Köprülü, 1957: Koçak, 1986: 134-135; Shaw, Shaw, 2000: 473-478; Lewis, 1988: 303).

1946 yılı genel seçimlerinde hile yapıldığı öne sürülerek basın DP'yi destekleyerek yurdun her tarafında büyük gösteriler yapılır. Seçimlerin yurdun her tarafında olumsuz sonuçlanmasına karşın seçim sonuçları bazı bölgelerde bir türlü açıklanamaması ve seçimlerin CHP'li devlet görevlilerinin büyük baskısı altında yapılmış olması kamuoyunda ve gazetelerde büyük protestolara ve eleştirilere neden olur. Seçim sonunda yapılan itirazlar incelenmez, basında çıkan seçimle ilgili yazılar İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı yasaklanır ve Celal Bayar'ın seçimler üzerine konuşmasını yayınlayan "*Yeni Sabah*" ve "*Gerçek*" gazetelerini kapatılır. CHP Hükümeti daha

sonraki süreçte özellikle 1947'dan sonra sol söylemli gazete ve dergileri kapatır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, s.3008-3009).

1 Mayıs 1948 'de "*Hürriyet*" ve iki yıl sonrada "*Milliyet*" gazeteleri kurularak yayın hayatına başlar. Gerek *Hürriyet* ve gerekse *Milliyet* gazeteleri yazılarında devamlı CHP karşıtı bir tavır alarak DP'yi destekler. Ama DP'nin asıl yayın organı "*Zafer*" ve "*Kudret*" gazeteleridir. 1950 yılında Kore'ye , Türkiye'nin asker göndermesinin gereksizliği ve bu konu üzerinde "*Türkiye Barışseverler Derneği*" vasıtasıyla Behice Boran karşı çıkınca hemen tutuklanır (Ahmad, Turgay, 1976: 117-131; Toker, 1990: 331; Topuz, 1973: 177-205).

Mayıs 1951'de de gazetelere eşit dağıtılan resmi ilanlar artık hükümetçe paylaşılacağı hükme bağlanır. Adnan Menderes önceleri Cumhuriyet muhabiri Necdet Evliyagil'e "*Bir memlekette demokrasi, ancak serbest bir matbuatla gelişebilir*" demesine karşın kendi iktidar zamanında uygulamaları farklı olur. 22 Kasım 1952'de laik, Kemalist düşüncenin simge isimlerinden "*Vatan*" gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman Malatya'da bir İslamcı militanca yaralanması sonucunda irtica şebekesi kovuşturulması başlar ve birçok kişi tutuklanır. 18 Nisan 1952'de CHP'nin yarı resmi yayın organı "*Ulus*" gazetesindeki bir yazısından dolayı Hüseyin Cahit'in milletvekili dokunulmazlığı kaldırılır. 9 Aralık 1952'de yerel "*Büyük Cihat Gazetesi*" sahibi Samsun Milletvekili Fehmi Ustaoglu partiden ihraç edilir. 1954 genel seçimleri öncesi basın üzerinde baskıcı ve kısıtlayıcı yasalar ağırlaşır. 9 Eylül 1953 tarihinde Dışişleri Bakanı İstanbul *Hürriyet Gazetesi*'ni dava eder. 6 ay mahkûmiyet alanlara gazetecilik yapamayacağı hükme bağlanır. DP devamlı muhalif basın organlarına baskı uygulamakta ve yakın takibe alır. Hatta seçim sonunda muhalif basın organlarından bazı yazarlara Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik ve diğerlerine para ve hapis cezası dahi verilir (Ahmad, Turgay,1976: 117-131).

Hürriyet Partisi içinde DP yönetim kurulu üyelerinin de bulunduğu 19 milletvekili 12 Ekim 1955 günü Meclis başkanlığına bir önerge verir. Bunlar Türk Ceza Kanunu'nun "*resmi sıfatı haiz olan kimseler aleyhine madde tayini suretiyle işlenen hakaret suçlarında, isnatta bulunan kimseye, iddiasını ispat hak ve imkân tanıyan 481. maddesi*"xvm, ispat hakkına imkân sağlayacak

şekilde değiştirilmesini ister. Yeni Basın Kanunu 7 Haziran 1956 tarihinde çıkarılır (Ataman,1977:162-169;Teziç,1976:278-279; Sencer, 1971: Karaosmanoğlu, 1968: 221-222; 249-250).

1957 yılında kurulan "*Vatan Partisi*"nin yayın organı "*Vatandaş Gazetesi*" dir ve ancak üç dört sayı yayınladıktan sonra DP tarafından mahkeme kararı ile kapatılır. DP döneminde mahkeme kararıyla 811 kişiye toplam 57 yıl hapis cezası verilir. 1958 yılında Menderes'i kapak yaptığı için şahsen şikâyeti üzerine Tarık Haluk 16 ay hapis cezası alır. Ulus'tan Halim Büyükbülüt, Şinasi Nahit Berker, Nihat Subaşı, Ülkü Arman hapsedilir. *Ulus Gazetesi* 9 Nisan 1958'de bir hafta, 3 Kasım 1958'de bir ay süre ile kapatılır. 28 Mayıs 1958'de çıkan afa basın suçluları muaf tutulur. Uşak ve Topkapı olaylarından sonra basına sansür uygulanmaya başlar. Ayrıca CHP'nin hemen hemen bütün miting, lider veya milletvekili konuşması, demecinin yayınlanması DP tarafından yasaklanır (Ahmad, 1976: 117-131; Toker, 1966: 331).

1960 Mayıs ayında DP Grubunda "*Tahkikat Komisyonu*" oluşturulur. Komisyon muhalefet ve basın aleyhinde ortaya sürülen suçların soruşturulmasını yapacaktır ve başlangıçta üç aylık süre ile kurulur. Tahkikat Komisyonu Meclis iç tüzüğü'nün 177. maddesine göre kabul edilir. Bu komisyonun görevini tamamlayınca kadar ülkede bazı yasaklar konur (Topuz, 1973: s.177-205; Sarol,1983: 974-984).⁷

DP muhalefeti susturmak için sert tedbirlere başvurmaya başlar ve bu yasaklara "*İktidar Beyannameleri*" adını verir. Komisyon ilk icraat olarak *Akis Dergisi*'ni ve matbaasını kapatır. İstanbul ve Ankara'da meydana gelen öğrenci olayları sonunda her iki ilde de Sıkıyönetim ilan edilir ve her türlü toplantı Sıkıyönetimce

⁷ Ülkede bütün siyasi etkinlikler yasaklanır. Meclis görüşmelerinin yayınlanması Resmi Gazete dışında yasaklanır. Komisyon savcı, sivil ve askeri yargıçların bütün yetkilerini elinde tutacaktır. Gazete toplatılacak ve matbaaları ile birlikte kapatabilecektir. Komisyon her türlü evrak, belge ve eşyayı zaptedebilecek. Komisyon kararlarına karşı gelmenin cezası 1 yıldan 3 yıla kadar hapis. Komisyon kararlarını icra ve infazında ihmali görülen memura altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verilebilecek. Tahkikat ile ilgili olayları açıklayanlar 6 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilecek. Soruşturma sırasında yalan beyan verenlere Ceza Yasası'ndakinin bir kat fazlası verilecek. Komisyon kararlarına hiç kimse itiraz edemeyecektir.

yasaklanır. 28 Nisan Meclis tutanaklarının yayınlanması yasaklanır. Dahası Cumhuriyet gazetesi 10 gün, 4 Mayıs'ta Yeni Sabah gazetesi 10 gün, 8 Mayıs'ta Milliyet gazetesi 15 gün, Zafer bir hafta, 18 Mayıs'ta Akşam 20 gün kapatılır. İstanbul'da üç, Nazilli'de bir gazeteci, Akis Dergisi başyazarı Metin Toker bir yıl, CHP'den Cemil Sait Barlas 10 ay, Ahmet Emin Yalman 15 ay süre ile tutuklanır. CHP'nin mitinglerine 1959 yılında yayın yasağı konunca 3 Mayıs 1959 tarihinde gazeteler boş beyaz sütunlarla yayınlanır. 1960 yılına giderken DP yanlısı Zafer ve Son Havadis gazetelerinin tirajı 70 bine düşerken CHP taraftarı basın tirajı 1.5 milyona yükselir. Tahkikat Komisyonu 1960 yılında birçok gazete ve matbaayı kapatır Bu olaylar DP'nin sonunu hazırlamıştır (Ahmed, Turgay, 1976: 204-211; Toker,1990: 335-352; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Dergisi, 1988: 1935-1968; Topuz, 1973: 177-205; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1992: 3008-3009).

SONUÇ

Cumhuriyet Döneminde 1945 sonrasında demokratikleşme geçilmesinin iç ve dış nedenleri vardır. İç nedenleri CHP'nin tek parti içerisindeki parti devlet politikası, partinin yerelleşemeyerek sadece şehirlerde kalması, CHP'nin katı tutumu, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Fırka denemeleri, CHP içerisindeki devletçi liberal çekişmesi oluşturur. Bunlara ilaveten II. Dünya Savaşı nedeniyle CHP'nin ağır ekonomik baskıları altında ezilen kırsal kesimin tutumu, Cumhuriyet ideolojisi içerisinde atılan demokrasi ve halk hareketiyle yetişen aydın kesimin etkisi de iç nedenler arasında yer alır. Dış nedenler ise; Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin toprak ve boğazlar üzerindeki talep ısrarı nedeniyle Türkiye'nin Batılı devletlerle işbirliğine gitmesi ve ABD'ye yaklaşması sonucunda San Francisco Konferansı'nda demokratikleşmeye geçileceği sözünün verilmesidir.

CHP Hükümeti yukarıda bahsedilen iç ve dış nedenler dolayısıyla Cemiyet Kanunu'nda değişiklik yapması sonucunda birçok parti kurularak siyasi yaşama geçer. O kadar çok partinin kurulması, daha önce illegal olarak örgütlenenlerin yasallaşmasıdır. 1946 seçimleri sonrasında CHP'nin ilk defa mecliste kendisine

ciddi olabilecek bir partiyle karşılaşır. DP'nin demokrasi ve özgürlük söylemleri sonrasında birçok kişi bu partiye kayıt olur ve destekler. Bunun için CHP 1946-1950 arasında demokratikleşme süreci içerisinde girmiş, işçilere sendikalaşma hakkı tanır ve hatta kendisi yardımcı olur, cemiyet ve dernek kurulmasına müsaade eder, basın yayın kanununda değişikliğe giderek sansür kaldırılır, Üniversite Kanunu çıkarılarak üniversitelerin özerkleşmesini sağlar. Ülkenin özellikle dış siyasetinin iç siyasete etki atmosferi içerisinde 1947'dan sonra sol söylemli gazete, dergi, dernek ve sendikalar kapatılır.

DP'nin muhalefette olduğu 1946- 1950 yılları arasında CHP Hükümetini basın, Üniversite, dernek ve sendikal haklar gibi konularda devamlı eleştirir, ülkede demokrasinin olmadığını savunur. Fakat DP iktidarda olduğu zamanlarda basın, sendika ve derneklerin faaliyetlerine yasal çerçevelerde izin verirken, CHP'nin tekrar kuvvetlenmeye başlaması ile beraber sert tedbirler almaya başlar. CHP geleneğinden ortaya çıkan, hatta demokratik uygulamaların olmadığı nedeniyle CHP'den ayrılan DP yöneticileri her ne kadar özgürlükleri savunan, liberal ekonomiyi benimseyen ve demokrasiden bahseden söylemlerle yola çıkarsa da zaman içerisinde hükümeti kaybetme endişesi ile söylemlerinden ayrılarak demokratik olmayan uygulamalara başvurur. DP 1950- 1960 arasında üniversite özerkliğinin zedelenmesi, basın hürriyetinin kısıtlanması, siyasi parti ve cemiyetlere toplanma yasağının getirilmesi, Mecliste diğer parti milletvekillerine konuşma hakkının verilmemesi gibi birçok anti-demokratik yasa ve uygulamalara girişir.

Türkiye'de çok partili döneme kadar devlet-parti geleneğinin devam etmesi ve yeni partileri kuranların bu süreç içinde yetiştiklerinden hepsinin hedeflerinde de bu tür bir idare modeli bulunur ki, son derece normaldir, zira başka yönetim biçimi görmezler. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin oluşması ve demokrasiye geçiş süreci dış kaynaklı ve iç meseleler destekli gelişirken CHP Hükümeti demokratik bir yönetim sergiler gibi görünmeye çalışır. DP 1950- 1960 sürecinde CHP'den edindikleri tecrübeleri biraz daha sertleşerek uygular.

Türkiye'de bu süreç içerisinde en önemli etkiyi siyasal partiler yaparlar. Ülkede tek parti geleneğinden çok partili siyasal yaşama geçilir ve bir siyasal parti kültürü oluşturulur. Özellikle 1945- 1950 sürecinde birçok siyasal parti kurulmasına karşın CHP'ye karşı sadece DP başarılı olabilir ve 1950- 1960 yılları arasında iktidarda kalır. Bu siyasal partileşme sürecinde toplumun aydınlatılmasında basın ve üniversite, işçi ve memurların haklarının savunulmasında üniversite ve sendikalar, meslek gruplarının dayanışması ve kitle örgütlerinin oluşmasında dernekler, birlikler ve odalar önemli olurlar. Toplumda bireysellikten cemiyetleşmeye ve toplu mücadeleye doğru önemli adımlar atılır.

Ülkede 1957 yılı sonrasında siyasal partiler, basın, sendika, dernek ve üniversitelerin DP'ye karşı mücadelesi ve DP'nin sivil toplum örgütlerine karşı tutum ve davranışları 1960 ihtilalini getirir. Böylece ülkede sivil toplum örgütleri önemli bir toplumsal güç olur. Sonuç olarak bu dönemde ülkede her şeye rağmen sendika, dernek, üniversite, basın gibi sivil toplum örgüt geleneği oluşturulmaya çalışılır.⁸

KAYNAKÇA

- Afetinan (19&%), *Medeni Bilgiler*, TTK Basımevi, Ankara. Ahmad Feroz, Turgay, Bedia, (1976), *Türkiye 'de Çok Partili Politikamın Açıklamalı Kronolojisi 1945- 1977*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ağaoğlu S., (1972), *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseli Sebepleri, Bir Soru*, İstanbul: Baha Matbaası., (1967), *Arkadaşım Menderes*, İstanbul Baha . Matbaası.
- Armaoğlu F., (1984), *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi 1914-1980*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ataman S., (1977), *Konuşmalar*, . Ankara: Eser Matbaası.
- Avcıoğlu D., (1990), *Türkiye'nin Düzeni*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir Ş. S., (1968), *il.Adam*, Cilt II, İstanbul: Remzi Matbaası, (1969), *Menderes'in Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bayar C. ,(1945), *Vatan Gazetesi, 14 Haziran*.
- Baydur M., (1999), *Siyasi Tarihimizden Kesitler*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Bilal H., (1919), *CHP Tarihi 1919-1979*, Ankara: Doruk Matbaacılık.
- Boratav K., (1997), *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908- 1980"İktisat Tarihi 1908-1980"*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Burçak R. S. (1979), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, İstanbul: Olgaç Matbaası.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, (1992), "Demokrasi", "DP", İstanbul: Inter- Press Basın ve Yayıncılık.
- Çeçen A., (1973), *Türkiye'de Sendikacılık*, Ankara: Özgür İnsan Yayınları.
- DPT, (1993), *İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler*,
- Duverger M., ,(1974), *Siyasal Partiler*, Çeviri Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ekinci N., (1996), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul.: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Erer T., (1966), *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Erkin F.C. ,(1974), "İnönü, Demokrasi ve Dış İlişkiler", *Milliyet, 14 Ocak*.
- Eroğul, C., (1990), *Demokrat Parti ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Giritlioğlu F., (1965), *7w>/: Siyasal Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, C.I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Goloğlu M., (1982), *Milli Şef Dö?/?/7zU* İstanbul: Kaynak Yayınları, (1982), *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Güzel, M. Ş., (1996), *Türkiye'de İşçi Hareketi*, İstanbul: Kaynak Yayınları., (1998), "İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek", D. Quataert ve E.J. Zürcher, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnce R. Ş., (1982), *Milliyet, I Kasım*. Kabasakal, Mehmet, (1991), *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Karaosmanoğlu Y. K., (1968); *Politikada 45 Yıl*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Kılınç İ.,(1993), "*Türkiye'de Kentleşmenin Özellikleri*", *Amme İdaresi Dergisi*, C.26, Sayı 2.
- Koçak C., (1986), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.II, İstanbulİletişim Yayınlan., (1997), *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980,"Si vasal Tarih 1923-1950"*, İstanbul:Cem Yayınevi.
- Köprülü F., (1945), *Vatan Gazetesi, 18 Eylül*.
- Köprülü F., (1957), "*Demokrat Partinin Kuruluşu*", *Vatan* 6 *Aralık*.
- Lewis B., (1988), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara:TTK Basımevi.
- Milliyet, (1983), "*Refik Koraltan'ın Not Defteri*", 16 *Mayıs*.Sarol M., (1983), *Bilinmeyen Menderes*,C.II, v. İstanbul :Kervan Yayınları.
- Sayılgan A., (1972), *Türkiye'de Sol Akımlar*, İstanbulHareket Yayınlan.
- Sencer M., (1971), *Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul: Geçiş Yayınları.
- Sertel Z., (1968), *Hatırladıklarım*, İstanbul.
- Shaw S.J.ve.- Shaw E. K., (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II. Cilt, İstanbul: e Yay.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*,(19SS), İstanbulİletişim Yayınları, No:57.
- Sülker K., (1968),*100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Talaş C., (1992), *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, İstanbulBilgi Yayınevi.
- Teziç E., (1976), *100 Soruda Siyasi Partiler*, İstanbul:Gerçek Yayınevi.
- Toker M., (1990), *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, İstanbulBilgi Yayınevi.(1966), *İsmet Paşayla 10 Yıl, 1954-1957*, C.I, Ankara :Akis Yayınları.
- Topuz H., (1973), *Türk Basın Tarihi, 100 Soruda*, İstanbul:Gerçek Yayınevi.
- Topuz H. ve Unsal H., (1984), *Cumhuriyetin Beş Dönemi*, İzminSergi yayınevi.
- Tökin F. H., (1965), *Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncelerin Gelişmesi*, İstanbul: Elif Yayınları.
- Tunaya T. Z., (1952), *Türkiye'de Kurulan Siyasal Partiler*, İstanbulDoğan Kardeş Yayınları.
- Tuncay M., (1997); "*Siyasal Tarih 1950-1960*", *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980* , İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turan Ş., (2000),*İsmet* //?dm7,İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TBMM Zabıt Cerideleri, *7.Dönem, Cilt 20*.
- Uran H., (1959), *Hatıralarım*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.Vatan, (1945), 21Ekim
- Yazıcı E., (2003), *Türk İşçi Hareketi ve Özçelik-İş*, Ankara: Özçelik_İş Sendikası Yayını..
- Yeşil A., (1988), *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara:Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yetkin Ç., (1994), *TI.Dünya Savaşı Bitiminde Çok Partili Düzene Geçişte Temeldeki Bozukluk*, *Atatürkçü Bilinç*, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 1,c.1.
- Yeşil A., (1988), *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara:Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Ek:1Üniversiteler

Ankara Üniversitesi 13.06.1946
 Atatürk Üni. 31.05.1957
 Ege ün. 1955
 İstanbul Teknik Üni. 1944
 Karadeniz Üni. 20.05.1955
 Orta Doğu Teknik Üni 15.11.1956

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü 08.05.1952

Birlikler

İzmir Sanayi İşçileri Birliği 1945
 İzmir Tütün İşçileri Birliği 1945
 İzmir Şoförler Birliği 1945
 Zonguldak Amele Birliği 1945
 Ereğli Kömür İşletmeleri İşçi Birliği 1945
 Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği 08.03.1950
 Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği 04.02.1954
 Türkiye Ziraat Odaları Birliği 15.05.1957
 Türk Tabipler Birliği 23.01.1953
 Türk Eczacılar Birliği 25.01.1956
 Türkiye Veteriner Hekimleri Birliği 09.03.1954
 Türkiye Esnaf ve Küçük Sanatkarları Konfederasyonu 1953

Dernek ve Cemiyetler

Ankara Matbuat Teknisyenleri Cemiyeti 1945
 Ankara Fırın İşçileri Cemiyeti 1945
 Ankara Şoförler Cemiyeti 1945
 İstanbul Matbuat Teknisyenleri Cemiyeti 1945
 İstanbul Şoförler Cemiyeti 1945
 Ankara Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 Adana Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 İstanbul Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 İzmir Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 Zonguldak Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 Afyon Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 Eskişehir Emekli Sandığı Yardımlaşma Derneği 1945
 Birleşmiş Milletler Türk Derneği 1946
 Gazeteciler Cemiyeti 10.06.1946
 İhtiyar Huzur Köşeleri Derneği 15.12.1955
 Mülkiyeliler Birliği Derneği 24.12.1946
 Türk Anneler Derneği 14.05.1959
 Türk Belediyecilik Derneği 17.07.1945
 Türk Kadınlar Birliği 14.04.1946
 Türk Kanser Araştırma ve savaş Kurumu Derneği 18.02.1947
 Türk Kütüphaneciler Derneği 1949
 Türkiye Anıtlar Derneği 1946
 Türkiye Göz Bankası Derneği 10.01.1957
 Türkiye Sağır ve Dilsizler Cemiyeti 28.04.1959
 Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Derneği 29.04.1949
 Tüm Sivil Emekliler Derneği 02.05.1954
 Türkiye Trafik Kazalarını Önleme Derneği 20.08.1959
 Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu 1948
 Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası
 İzmit Selüloz İşçileri Sendikası
 Eyüp Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası
 Tekstil İşçi Sendikaları Federasyonu
 Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası

Türkiye Deniz İşçileri Sendikası

Türkiye'deki Uluslar arası Kuruluşların Örgütleri

Avrupa Konseyi 05.05.1949
 Avrupa Toplulukları Komisyonu Türkiye Temsilciliği 25.03.1957
 Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Temsilciliği 11.12.1946
 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Türkiye Milli Komisyonu 1945
 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 24.10.1945
 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü 1946
 Dünya Meteoroloji Örgütü 1950
 Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı 1957
 Uluslar arası Denizcilik Örgütü 1958
 Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası 1945
 Uluslar arası Para Fonu 1945
 Uluslar arası Sivil Havacılık Örgütü 1947
 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Bürosu 02.12.1950
 Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Temsilciliği 15.02.1956
 Gıda ve Tarım Örgütü Türkiye Temsilciliği 27.11.1949
 İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü 04.07.1948
 Milletlerarası Müzeler Konseyi Türkiye Milli Komitesi 24.08.1956
 Milletlerarası Teknik Stajyer Öğrenci Mübadelesi Birliği Türkiye Milli Komitesi 05.03.1955
 Milletlerarası Tiyatro Enstitüsü Türkiye Milli Merkezi 23.08.1955
 Türk Atlantik Antlaşması Derneği 24.05.1956
 Türkiye ABD Kültürel Mübadele Komisyonu 27.12.1949
 T.C.Kuzey Atlantik Antlaşması Merkez Kurulu Başkanlığı 13.03.1952
 Uluslar arası Çalışma Örgütü Türkiye Temsilciliği 06.06.1952

TSP'ye Bağlı Sendikalar (1946)

Türkiye Tekel İşçileri Sendikası
 Türkiye Deniz İşçileri Sendikası
 Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası
 Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası
 Türkiye Basın ve Basın Makineleri İşçileri Sendikası
 Tramvay İşçileri Sendikası
 İstanbul Şoförler ve Otomobil İşçileri Sendikası

TSEKP'ye Bağlı Sendikalar (1946)

Adana İşçi Sendikaları Birliği (AİSB)
 Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası (AİDIS)
 Adana Terziler Sendikası
 Adana İnşaat İşçileri Sendikası
 Adana Deri İşçileri Sendikası
 Ankara İşçi Sendikaları Birliği
 Ankara Madeni Eşya İşçileri ve Makine İşçileri Sendikası
 Ankara Terziler Sendikası
 Ankara İnşaat İşçileri Sendikası
 Ankara Fırın ve Un İşçileri Sendikası

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ İÇİNDE SİYİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ (1945- 1960)

Ankara Şoför ve Oto Tamir İşçileri Sendikası
Eskişehir Serbest Sanayi İşçileri Sendikası
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası
İstanbul Ayakkabı ve Deri İşçileri Sendikası
İstanbul Güzel Sanatlar Kol ve Kafa İşçileri Sendikası
İstanbul Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası
İstanbul Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası
İstanbul Tekel İşçileri Sendikası
İstanbul Tütün İşçileri Sendikası
İstanbul Maden Sanayii İşçileri Sendikası
İstanbul Şoförler Sendikası
İzmir İşçi Sendikaları Birliği
İzmir Terziler Sendikası
İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası
İzmir Müessesesi, Ticarethane ve Esnaf Müstahdem Sendikası
İzmir Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası
İzmir Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası
İzmir Tütün İşçileri Sendikası
Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği
Kocaeli Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası
Kocaeli Makine İşçileri Sendikası
Zonguldak Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası
Samsun Tütün İşçileri Sendikası
Samsun İşçi Sendikaları Birliği

CHP Güdümlü Türkiye İşçiler Derneği'ne (DİP) Bağlı Dernekler

Ankara Un ve Unlu Madde İşçileri Derneği
Ankara Berberler Derneği
Ankara Garsonlar Derneği
İstanbul Dokuma İşçileri Derneği
İstanbul Berber İşçileri Derneği
İstanbul İnşaat İşçileri Derneği
İstanbul Ayakkabı İşçileri Derneği
İstanbul Tramvay ve Tünel Derneği
Ereğli Kömür İşletmesi Havzası Maden İşçileri Derneği

CHP'nin Yardım Ettiği Sendika ve Birlikler

Eyüp Mensucat İşçileri Sendikası
Beyoğlu Mensucat İşçileri Sendikası
Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası
Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası
Gıda Sanayi İşçileri Sendikası
Deniz İşçileri Sendikası
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası
İstanbul Lastik İşçileri Sendikası
İstanbul Tekstil Sanayi İşçileri Sendikası

1954 Yılı Türk- İş Üyeleri (DP Yanlısı)
Murgul Maden İşçileri Sendikası

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
Ankara İşçi Sendikaları Birliği
Bursa İşçi Sendikaları Birliği
Güney İşçi Sendikaları Birliği
İzmir İşçi Sendikaları Birliği
Karadeniz İşçi Sendikaları Birliği
Hatay İşçi Sendikaları Birliği
Diyarbakır İşçi Sendikaları Birliği
Eskişehir ve Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği
Türkiye- Taşıt İşçileri Federasyonu
Türkiye Tekstil ve Örmeye Sanayi Sendikaları Federasyonu
Türkiye Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikaları Federasyonu
Türkiye Devlet Demiryolu İşçileri Federasyonu
Türkiye Deniz İşçileri Sendikaları Birliği
Türkiye Tütün, Müskirat ve Yardımcı İşçi Federasyonu
Türkiye Şeker Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu

Türkiye'de Siyasal Partiler (1946-1960)

*Demokratik ve Liberal Partiler:

Demokrat Parti (07.01.1945)
Millet Partisi (20 Temmuz 1948)
Liberal Demokrat Parti (11.03.1946)
Türkiye Yükselme Partisi (03.07.1946)
Öz Demokratlar Partisi (08.08.1948)
Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi (30.09.1949)
Türkiye Köylü Partisi (19 Mayıs 1952)
Hürriyet Partisi (20 Aralık 1955)

*Sol Eğilimli İşçi ve Köylü Partiler:

Türk Sosyal Demokrat Partisi (26.04.1946)
Türkiye Sosyalist Partisi (14.05.1946)
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (24.05.1946)
Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (17.06.1946)
Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (20 Haziran 1946)
Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi (21.06.1946)
Müstakil Türk Sosyalist Partisi (19.09.1948)
Vatan Partisi (1957)

* İslam i Partiler:

Milli Kalkınma Partisi (18.07.1945)
Sosyal Adalet Partisi (28 Şubat 1946)
Çiftçi ve Köylü Partisi (24.04.1946)
Arıtma ve Koruma Partisi (26.06.1946)
İslam Koruma Partisi (19.07.1946)
Türk Muhafazakar Partisi (08.07.1947)

* Atatürkçü Partiler:

Yalnız Vatan İçin Parti (21.06.1946)
Yurt Görev Partisi (15.08.1946)
İdealist Parti (10.01.1947)